

De afgebeelde is Ds Jo(h)annes Bruno, predikant te Egmond. Het onderschrift veroorzaakte het misverstand, dat het hier om de Heemstedse Ds Martinus Bruno zou gaan, de vader van Jo(h)annes. Foto: Rijksprentenkabinet.

Een korte verklaring vooraf.

Het spijt me, maar ik moet met een verdrietige mededeling beginnen. Uit de consistoriekamer van de Oude Kerk in Heemstede is het portret van Ds Bruno verwijderd. Niet omdat deze eerste predikant van Heemstede een schandvlek voor de gemeente zou zijn, maar omdat het portret niet de Heemstedse Bruno voorstelt, maar zijn zoon, niet Martinus, maar Johannes, die dominee in Egmond aan Zee was en daar in 1679 overleed. Een jaar voor diens dood maakte Matthijs van den Bergh van hem een tekening.

Een kopie daarvan berust in het archief van Alkmaar. Daar meende men, dat het om Martinus Bruno ging. Evenwel, op het oorspronkelijke portret, dat in het Rijksprentenkabinet wordt bewaard, bleek er eerst JOANNES onder gestaan te hebben, en dat was door MARTINUS vervangen. Ten onrechte, want in 1678 was Martinus Bruno al 28 jaar "deser weerelt overleden".

Een simpele rekensom had ons trouwens voor deze vergissing kunnen behoeden: er staat op, dat de geportretteerde in 1678 de leeftijd van 60 jaar had. Hij werd dus in 1618 geboren en kon dan moeilijk in 1623 in Heemstede intrede doen, na al elders predikant te zijn geweest.

Het allerverdrietigste is, dat Heemstede nu helemaal geen portret van een zeventiende-eeuwse predikant meer heeft: "Bruno" was de enige. Om mijzelf - en naar ik hoop ook U - wat te troosten, schreef ik dit boekje. Het bevat in zekere zin de geschreven portretten van al de negen zeventiende-eeuwse dominees van Heemstede.

Een geschreven portret, dat heeft een nadeel. Men ziet niet in één oogopslag een gezicht, een karakter voor zich. Het heeft ook een voordeel. Langzaam krijg je een beeld, dat voller is dan een echt portret kan geven. Afkomst en milieu, werkwijze en ervaringen, ze bieden de mogelijkheid tot een dieptepeiling - het woord is natuurlijk te pretentius -, waaruit een mens opstaat, die je weliswaar slechts ten dele leert kennen, maar die leeft, en de geheimen die blijven, horen bij dat leven.

De predikanten van toen zijn nu meer dan alleen maar namen. Er bleek meer over hen te vinden dan ik vermoedde en zo ontstond uit verlies winst, uit een leegte aan de muur een boekje in uw hand. Dit boekje.

Haarlem, september 1986.

E. Sneller

*Te maris et tereæ scriptorem, PLANCE, vagique
Aeris, admirans ora Batava eides.
Coelæque vire doctorem vocæ pique
Exemplis, summa cum ratione probat.
Ondis et tereis coelique Batavia foelic
Mons Cratus à te si scit intrare vias.*

*Genera ad Petrum Plancium vicum mitterat
Antonius Favus Ecclesiae Genevensis Pastor*

Petrus Plancius, predikant en cartograaf te Amsterdam, was de vader van de Heemstedse predikant Isaac Plancius.

de beroeping op te draagen, gelijk dan ook datelijk geschied is, naa dat sij het believen ende goedvinden van den E. Gest.Heere (10) daarop verstaan hadden. Plancius heeft de beroeping noch aangenoomen noch afgeslagen, maar een weijnigh uijtstels versocht en daarna deselve in des Heeren naam, op conditie indien de AA HH (11) van Amstelredam, sijne Maecenaten (12) daar in verwillighen, aangenomen. Doch als hij van de gemelde AA HH daertoe consent versochte, soo heeft hij hetselve niet konnen verwerven voor den 1en oft 8en Novemb(er), (13) soodat eer sijn examinatie (14), sijn voorstellinge (15) ende sijn bevestinge hebben konnen geschieden, het aangelopen heeft tot den 29en Decemb(er), wanneer hij in den dienst bevestigd is geworden door D. Aegidius van Breen, dienaar des Goddel(icken) Woords in Beverwijk.”

Dolleman in zijn ”Verhaal van het merkwaardigste etc.” zegt van dit uitsel dit: ”1624. Op den 18 aug. had de Heer van Heemstede wel beroepen (16) Ds. I. Plancius, die hetzelfde hadde aangenomen op het behagen van zijne Maecenaten de Burgemeesters der Stad Amsterdam, dog over zulx van haar Ed. consent en demissie verzoekende, was hem alsdan aangezegd, dat de kerkenraad van Amsterdam mede op hem het oog hadde geworpen, waarom haar Ed. zijn demissie in bedenking namen.”

Mede uit wat Dr. Evenhuis in zijn ”Ook dat was Amsterdam” (I, 288) vertelt, laat zich de ware reden van het oponthoud verklaren: in 1622 was Reinier Pauw, de Contra-Remonstrant, als burgemeester weggewerkt; het politieke klimaat wordt dan ”libertijns”. Burgemeesters weigeren in 1624 het door de kerkeraad op Isaac Plancius uitgebrachte beroep te approberen, want zij zijn niet geraadpleegd. Maar er is meer dan een formaliteit aan de hand: vader Plancius was in 1622 gestorven; Isaac’s oudere broer Antonius, een intimus van Voetius, was in dat jaar als Gasthuispredikant naar Amsterdam gekomen en overleed al in 1624. Aan wéer een Plancius hadden de ”libertijnen” niet zo’n behoefte, al hadden zij dan, door de beursverlening, een claim op Isaac. Als duidelijk wordt, dat het beroep naar Amsterdam écht niet doorgaat, komt hij naar Heemstede.

Ook Isaac Plancius heeft maar ruim een jaar in Heemstede gestaan, want begin 1626 kreeg hij een beroep naar Gouda. Maar ook dat verliep niet vlot, want Heemstede had er kennelijk geen behoefte aan om doorgangshuis voor begaafde predikanten te worden en tekende bij de classis Haarlem protest aan. Die moest namelijk toestemming geven voor vertrek van een predikant uit zijn gemeente!

De vergadering van de ”Conventus deputatorum” (17) van 18 maart 1626 wordt eraan gewijd. (18) De afgevaardigden van de kerkeraad van Heemstede komen met drie argumenten: 1. als Plancius nu al weer

f 1767. De overige inkomsten stammen van rentebrieven, de rente van obligaties, van legaten en giften en "klijnigheden als blijkt uyt spesifyfykasyboeckie". Dat laatste woord is in 1684 met een fraai schoolmeestershandschrift neergepend, maar de spelling is wat uit de hand gelopen. In 1693 is er een gift "ynde bos van onse dominee bevonden" van elf gulden en dertien stuivers; die "bos van domene" - spellingen wisselen voortdurend! - levert trouwens elk jaar wel wat op. En dan is er elk jaar de halve collecte van Bennebroek, die aan Heemstede wordt afgedragen. Daarover komen wij nog apart te spreken.

Waarom gaf de diakonie haar geld uit? De uitgaven zijn altijd eerst, althans wat de boeking betreft, voor de weeskinderen bestemd. Dat is dan ook een belangrijke post, een kwart tot een derde van het totaal aan uitgaven. Verder zijn er de wekelijkse ondersteuning in geld, de kosten van rogge en bakloot, van laken en stoffen, van "lijnwaat" en van turf. Voedsel, kleding en brandstof dus, naast een geldelijke hulpverlening. Kleding werd niet pasklaar gegeven, men kreeg de materialen, om daar zelf (onder)kleding van te maken.

1) Zie hfst. V.8, noot 2.

4. De regeling met Bennebroek.

Hoe zat dat met die halve collecte van Bennebroek? In oktober 1656, drie jaar na de dood van Adriaen Pauw, sloot Gerard Pauw, toen Heer van Heemstede, met zijn broer Adriaan, Heer van Bennebroek, een overeenkomst (1), ondermeer behelzende dat, om de kerkelijke scheiding van Heemstede en Bennebroek, gevolgd op de deling van de Heerlijkheid tussen de twee broeders Pauw, voor de Heemstedse diakonie wat te verzachten (want in het noorden, tegen Haarlem aan, zaten de meeste diakoniekanten), de helft van de kerkcollecte van Bennebroek voorlopig nog aan Heemstede ten goede zou komen.

Na een paar jaar wil Bennebroek zo langzamerhand wel eens van die verplichting af en richt zich kennelijk tot de classis Haarlem om daarin te bemiddelen, want op zondag 26 februari 1662 vergadert de Heemstedse kerkeraad over dit punt: "Nae aenroepinge van de naeme des heeren is bij den predikant geopent (2) hoe dat bij (=door) de E.gedeput. des E.Classis van Haerlem was versocht eene bijeenkomst

van den Kerkenraet van Heemstede ten fine dat de kerkenraet door haer (3) mochten gehouden (=verplicht) wort tot het niet aennemen van die penningen die bij sijne Weled. van Heemstede ontfangen worden voor de armen, spruytende uyt seker contract gemaect met den E.heer van Bennebroek over het stuck van de Aelmoesen worden gecollecteert in de kerke van Bennebroek."

Het is duidelijk: Bennebroek wil er van af, heeft de classis daarover benaderd, en deze is het ermee eens. Maar Heemstede houdt het been stijf: "Ende hoe dat bij den predikant geweygert was met alle beleefdheid den kerkenraet ten fine als booven te beleggen, om reedenen bij hem gegeven. Over welken afslagh int beleggen van de kerkenraet ten fine voorn(oemd), de E.kerkenraet haeren predikant hebben bedanckt, en voorts geresolveert, indien de E.classis in Martio te houden, mocht verstaen, dat den kerkenraet ten fine voornoemt soude worden geconvoceert, dat sal worden versocht aen den E.Classis, dat sij dese moyte niet gelieve te doen, ende den kerkenraet niet verder verge in desen dan stil te sitten over dit contract totdat bij de heeren contrahenten (4) naeder sal sijn verdraegen (5)."

Uit het Grootboek der Diakonen van Heemstede blijkt nu, dat jaar in jaar uit die halve collecte wordt afgestaan door Bennebroek, zodat, ondanks Bennebroekse protesten en classicale bemoeiingen, het de hele zeventiende eeuw bij de "voorlopige" regeling blijft. (6)

Ook de classis bereikte namelijk niets: in september 1660 was de hoop uitgesproken, dat Gerard Pauw "sich faciler sal stellen tot alteratie van het accoordt over de aelmissen tussen Heemstede en Bennebroek", maar in "Martio" '62 (zie boven) vertelt Ds. Bortzenius op de classis - hij is dan zelf assessor - dat Pauw "niet en was gesint eenige de minste veranderinge int meergemelte contract te gedoogen", en men laat de zaak rusten!

1) Zie hfst. XIII.

2) door de predikant bekendgemaakt.

3) door de deputaten van de classis nl.

4) de beide ambachtsheren, die dat contract hadden gesloten.

5) een nadere overeenkomst zal zijn gesloten.

6) Zie ook hfst. XIII.